

BÉKÉSCSABA MEGYEI JOGÚ VÁROS
ÖNKORMÁNYZAT KÖZGYŰLÉSÉNEK
FIDESZ-KDNP
KÉPVISELŐCSOPORTJÁTÓL
Békéscsaba, Szent István tér 7.

Ikt. sz.: I.186-1/2024.

Előadó:

Mell.: 1 db

Hiv. sz.:

Postacím: 5601 Pf. 112.
Telefon: (66) 523-800

Telefax: (66) 523-804
E-mail: varoshaza@bekescsaba.hu

NYILVÁNOS ÜLÉS napirendje

A döntéshozatal **egyszerű** többséget igényel!

Tárgy: Békéscsaba Megyei Jogú Város
Tanya- és Külterületfejlesztési Programja
2024-2029

Véleményező:

Családügyi és Népjóléti Bizottság

Városüzemeltetési, Fejlesztési és Környezetvédelmi Bizottság

Pénzügyi, Gazdasági és Tulajdonosi Bizottság

Előterjesztés

Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzat Közgyűlésének
2024. április 25-én tartandó nyilvános ülésére

Tisztelt Közgyűlés!

Békéscsabán több mint 1000 lakott tanya található, valamint több városkörnyéki kertes mezőgazdasági terület, ahol jelentős számban találhatók lakóépületek, lakás célra alkalmas hétvégi házak, így a térség központjaként is funkcionáló megyeszékhely az egyik legnagyobb tanyás külterülettel rendelkező alföldi település. A tanyán élő lakosság körében általánosak a szociális gondok, az egészségügyi ellátatlanság, komoly probléma még ma is a munkanélküliség, s az elmúlt évtizedekben tanyás településrészeink infrastrukturális fejlesztése sem követte a belső területek fejlődési tendenciáit és tempóját.

Hogy külterületeink lépést tartsanak napjaink társadalmi és gazdasági kihívásaival, időszerűvé vált, hogy kapcsolódva a Fenntartható Városfejlesztési Stratégia eszköz-és célrendszeréhez, önkormányzatunk rögzítse a tanyavilágot érintő irányelveit.

Fejlesztési programunk egy középtávú időszak felzárkóztatási politikáját alapozza meg. A fejlesztési terv megvalósítását önkormányzati saját erőből, partneri segítséggel, és lehetséges pályázati források bevonásával valósíthatjuk meg. A területet érintő folyamatos kapcsolattartásból nyert információk, valamint a külterületekre irányuló eddigi lokális intézkedések igazolják, hogy egy felzárkóztatást segítő fejlesztési koncepció igénye valamennyi érintett fél közös szándéka.

A projekt által érintett célcsoportok:

- tanyai lakosság,
- közigazgatási szervek,
- a tanyákat közvetlen módon kiszolgáló szervek, egységek (tanyagondnokság, szociális gondozói háló, mezőőri szolgálat, polgárőrség).

A koncepció megalkotásának első számú alapját a korábbi felmérésekben összegyűjtött, feldolgozott adatok képezték, míg a folyamatos közösségi tervezés szintjeit az elfogadást követő szakaszban fókuszcsoportos beszélgetésekkel, lokális tanyafórumokkal biztosíthatja az Önkormányzat és annak illetékes szervei. Ezt követheti egy újabb elemző munka, melyhez a partnerekkel további folyamatos konzultációt társítunk. A tanyaprogram a külterületek fejlődése érdekében létrehozandó további projekttervek elkészítéséhez, megvalósításához is alapot nyújthat (Fenntartható Városfejlesztési Stratégia kontrollja, gazdaságfejlesztési program, turisztikai koncepció, esélyegyenlőségi terv, stb.). A tanya- és külterületfejlesztési program megalapozó dokumentuma lehet fejlesztési pályázatok beadásának.

A program során, mind az előkészítésben, mind a végrehajtásban érintett a település teljes külterülete. Tanyáinkról a szabályoknak megfelelő nyilvántartott adatbázissal rendelkezünk, több felmérés, szakanyag is rendelkezésre áll a csabai tanyavilágról, s vannak tervi előzményeink is.

A program általános irányelveket ad meg, célja a tervszerűség megalapozása. Sikere az erre épülő stratégiai és cselekvési tervezésen, proaktív pályázati tevékenységen, lakossági párbeszeden múlik.

A tanyás külterületek átfogó feltárásával a tanyafejlesztési program javíthatja a tanyai életminőség, valamint gazdálkodás jellemzőit, s megfogalmaz számos prioritást, melyek közvetetten eredményezhetnek pénzügyi, piaci, gazdálkodási és foglalkoztatási eredményeket. Programunkban kiemelten foglalkozunk a helyi termékek piacra jutásának lehetőségeivel, mely nem csak a háztartások, hanem a települési költségvetések bevételeit is növeli. Emellett programunk segítheti a dűlőúthálózat infrastrukturális fejlesztését, a parlagfű-mentesítés elterjesztését, erdősítést, meglévő erdősávok kitisztítását, dűlőutak fásítását, a tanyán élők saját erőből történő tanyakörnyezeti felújításait (tanyaudvar, vízelvezető és csatornarendszer, áramellátás), az érintett tanyás területek a mainál ápoltabb, kiműveltebb, rendezettebb arculatának alakulását.

A fejlesztéssel kapcsolatban várható közvetlen negatív környezeti hatás nem ismeretes.

Fejlesztési programunk egy középtávú időszak felzárkóztatási politikáját alapozza meg. A fejlesztési terv megvalósítását önkormányzati saját erőből, partnerek segítségével és lehetséges pályázati források bevonásával valósítjuk meg.

Önkormányzatunknak a program kapcsán határozott célja, hogy Kecskemét, Szeged, Hódmezővásárhely mellett Békéscsaba és a csabai tanyavilág ne csak nagyságában, hanem ellátottságában, élhetőségében, közösségében is ott legyen az ország kiemelkedő tanyás települései között.

Kérem a Tisztelt Közgyűlést a határozati javaslatban foglaltak elfogadására.

A döntés végrehajtásában közreműködő felelős hivatali egység: Jogi, Igazgatási és Humánpolitikai Osztály.

Határozati javaslat:

Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzat Közgyűlése a Békéscsaba Megyei Jogú Város Tanya- és Külterületfejlesztési Programját a 2024-2029 időszakra a jelen határozat mellékletében szereplő tartalommal elfogadja, azzal, hogy két évente felülvizsgálja azt, és a programból adódó gyakorlati feladatokból minden év tervezési időszakában cselekvési tervet készít, a szükséges és megengedhető pénzügyi források hozzárendelésével.

Felelős: Szarvas Péter polgármester

Határidő: 2024. április 25.

Békéscsaba, 2024. április 16.

Opauszki Zoltán
képviselőcsoport vezető

FIDESZ-KDNP képviselőcsoportja

Ellenjegyzés:

Jogi:.....

BÉKÉSCSABA MEGYEI JOGÚ VÁROS

TANYA- ÉS KÜLTERÜLETFEJLESZTÉSI PROGRAMJA

2024-2029

Készítette: a békéscsabai FIDESZ-KDNP-frakció

Békéscsaba, 2024. április

TARTALOM

I.	A FEJLESZTÉSI PROGRAMRÓL	3
	1. A fejlesztési program bemutatása	
	2. A települési tanyafejlesztési program kidolgozása	
	3. A fejlesztés lehetséges eredményei, hatásai	
	4. A fejlesztés fenntarthatósága és kockázata	
II.	TÖRTÉNETI RÉSZ	9
	BÉKÉSCSABAI ÉS KÖRNYÉKE TANYAVILÁGÁNAK TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE	
	A TANYAVILÁGOT ÉRINTŐ KORÁBBI INTÉZKEDÉSEK BEMUTATÁSA	
	1. Felzárkóztató programok	
	2. Kiépített szolgáltatások	
III.	HELYZETKÉP	17
	A BÉKÉSCSABAI TANYAVILÁG HELYZETE NAPJAINKBAN	
	1. A hosszútávú stratégiai területek értékelése	
	2. Funkcionalitás	
	3. Gazdasági változások	
	4. Szabályozottsági változások	
	A BÉKÉSCSABAI TANYAVILÁG SWOT-ANALÍZISE	
	MÁTRIXOK A BÉKÉSCSABA KÜLTERÜLETEIN ÉRVÉNYESÍTHETŐ TÁRSADALMI– KÖZÖSSÉGI TEVÉKENYSÉGHEZ	
IV.	A BÉKÉSCSABA MEGYEI JOGÚ VÁROS TANYA- ÉS KÜLTERÜLETFEJLESZTÉSI PROGRAMJÁNAK STRATÉGIAI PONTJAI 2024-2029	26
	1. Önkormányzati, közigazgatási program, jogi környezet	
	2. Gazdaságfejlesztési program	
	3. Infrastrukturális program	

4. Családügyi, szociális és egészségvédelmi program
5. Közösségfejlesztési program
6. Közbiztonság
7. A nemzeti vízstratégia helyi feladatai
8. Táj- és természetvédelmi program
9. Fenntarthatósági program

Irodalom

42

I. A FEJLESZTÉSI PROGRAMRÓL

1. A fejlesztési program bemutatása

A fejlesztés fókuszában Békéscsaba új tanya- és külterületfejlesztési programja áll, melynek fő célja egy tényadatokon alapuló, fenntartható, területspecifikus stratégiai tervezést magában foglaló dokumentum megalkotása. Célunk tanyás külterületeink átfogó feltérképezése, kiemelten a tanyai életkörülmények és gazdálkodás vizsgálata, ill. az ezekhez kapcsolódó fejlesztési irányvonalak meghatározása: a projekt által érintett külterületi tanyavilág aktuális helyzetének rögzítése, problémák beazonosítása, az életminőség-javítás módozatainak meghatározása, a specifikumokból kiaknázható új lehetőségek megfogalmazása. Mindezt tesszük az alföldi tanya, mint Európában egyedülálló településforma megmentésének szellemiségében!

A fejlesztés célcsoportja:

- Hány tanyát, külterületi lakóingatlant érint a fejlesztés: 1015 db
- Hány állandó külterületi lakost érint a fejlesztés: 1888 fő
- Ebből a 65 év felettiek aránya: 18 %

- Ebből a 18-65 év közöttiek aránya: 67 %
- Ebből a 18 év alattiak aránya: 15 %
- Az ideiglenesen tanyán, illetve külterületi ingatlanban lakók vagy kétlaki életet élők becsült száma: 700 fő

A fejlesztés indokltsága:

Békéscsabán több mint 1000 lakott tanya található, valamint több városkörnyéki kertes mezőgazdasági terület, ahol jelentős számban találhatók lakóépületek, lakás célra alkalmas hétvégi házak, így a térség központjaként is funkcionáló megyeszékhely Hódmezővásárhellyel, Szegeddel, Kecskeméttel az egyik legnagyobb tanyás külterülettel rendelkező alföldi település. A tanyán élő lakosság körében általánosak a szociális gondok, az egészségügyi ellátatlanság, s komoly probléma még ma is a munkanélküliség. Az elmúlt évtizedekben tanyás térségeink infrastrukturális fejlesztése nem követte a belső területek fejlődési tendenciáit és tempóját. Burkolattal ellátott út szinte nincs is, ha mégis van (sikonyi, hajlási bekötők), akkor kátyús, nehezen járható, mely nem csak a lakosság mobilitását nehezíti, de sokszor a mezőőri, tanyagondnoki szolgálatok, közbiztonsági szervek aktív jelenlétének is akadálya.

A program magába foglalja a terepviszonyok, a tanyavilág szerkezetének újabb feltárását, a települési vezetőkkel, képviselőkkel, illetékes szakemberekkel, tanyán élőkkel történő konzultációkat, a problémakör operacionalizálására, adatbázis készítésére, és az így nyert információkra épülő, göngyölített stratégiai tervezését.

A tervezés tartalmi elemei az alábbiak:

- a tanyán élők demográfiai helyzete
- a háztartás jövedelmi viszonyai
- az épületek közműellátottsága
- az ingatlan minősége
- a térség infrastruktúrája
- lakók életmódja/életstílusa, jövőképe, attitűdje
- kulturális, szabadidős szokások

- a gazdálkodás mikéntje, lehetőségei
- az életvitel fenntarthatósága
- épített és természeti környezeti viszonyok.

A koncepció megalkotásának első számú alapját a korábbi felmérésekben összegyűjtött, feldolgozott adatok képezték, míg a folyamatos közösségi tervezés szintjeit az elfogadást követő szakaszban fókuszcsoportos beszélgetésekkel, lokális tanyafórumokkal biztosítja az Önkormányzat és annak illetékes szervei.

A program helyi társadalomba történő beágyazottságára törekedve a közösségi tervezés kiemelt alkotója egy tanyakonferencia létrehívása, mely tere lehet a benchmarkingnak, a jógyakorlatok átvételének, megosztásának, további információk gyűjtésének az érintett célcsoport és szakértők, illetve a velük szoros kapcsolatban álló közigazgatási és szolgáltató szervek képviselőinek találkoztatásával.

Ezt követi egy újabb elemző munka, melyhez a partnerekkel további folyamatos konzultációt társítunk. A tanyaprogram a külterületek fejlődése érdekében létrehozandó további projekttervek elkészítéséhez, megvalósításához is alapot nyújthat (Fenntartható Városfejlesztési Stratégia kontrollja, gazdaságfejlesztési program, turisztikai koncepció, esélyegyenlőségi terv, stb.). Önkormányzati határozatban elfogadott tanyaprogramunk megalapozó dokumentuma lehet fejlesztési pályázatok beadásának is.

2. A települési tanyafejlesztési program kidolgozása

A program során, mind az előkészítésben, mind a végrehajtásban érintett a település teljes külterülete. Tanyáinkról a szabályoknak megfelelő nyilvántartott adatbázissal rendelkezünk, több felmérés, szakanyag is rendelkezésre áll a csabai tanyavilágról, s vannak tervi előzményeink is.

A 2010-es települési tanyakutatást követően a békéscsabai önkormányzat a 165/2010. (III.18.) közgyűlési határozatában rendelkezett Békéscsaba Megyei Jogú Város tanyavilágának felzárkóztatásáról. A fejlesztési elképzelések infrastrukturális fejezete kiemelten szólt a tanyás területek megközelítésének javításáról, emellett kapcsolódott a közigazgatási fejezet a város és a tanyás terek közötti kapcsolat erősítését célzó pontjához, a

fenntarthatósági fejezet környezet-megóvási részeihez, a közösségi és a közbiztonsági fejezetekhez, illetve egyik fontos eszköze volt a gazdaságfejlesztési program segítségével mind a tájhasznosítás, mind a termelés, mind a tanyai turizmus terén. A felzárkóztatási terv 2013-ig tartott, s ez idő alatt több eredménnyel szolgált a tanyás területek felzárkóztatását a városban.

2013-ban a békéscsabai kistérség a Csabagyöngye Kulturális Központ segítségével készített tanyakutatást és stratégiai programot, mely Békéscsaba mellett érintette még Telekgerendást, Szabadkígyóst és Kétsopronyt, de ezeken a társtelepeken minimálisra csökkent a tanyán élők száma, ezért a kutatás alapján készített térségi fejlesztési koncepció gerincét a békéscsabai lehetőségek kidolgozása adta.

Békéscsaba Integrált, majd később Fenntartható Városfejlesztési Stratégiája több ponton is foglalkozik a tanyai infrastruktúra és a lakosság helyzetével, a tanyavilág lehetséges kitörési pontjaival, de nem helyezi azt egységes, követhető szerkezetbe, nem állapít meg tervszerű intézkedéseket, így nehezen mérhető a fejlesztés határfoka, eredményessége.

A program általános irányelveket ad meg, célja a tervszerűség megalapozása. Sikere az erre épülő stratégiai és cselekvési tervezésen, proaktív pályázati tevékenységen, lakossági párbeszéden múlik:

- külsőterületi egységekre bontva részletezni kell a feladatokat (Nagyrét, Felsőnyomás, Veszei-kertek, stb.)

- súlyozni a területeket (lakóépületszám, ott élők száma, gazdasági jelleg, stb.)

- prioritásokat képezni a külsőterületi egységek és a feladatok összefüggéseiben (közútak, út, közvilágítás, víz, környezet rendje stb.)

- a prioritásokat pontosan felmérni (karbantartásra váró földút km-ben, közvilágítás oszlopszám szerint, stb.)

- meghatározni a konkrét egyeztetési fórumokat, azok rendszerességét, külsőterületi tanácsadó fórum létrehozása lakossági részvétellel

- a korábbi tervek megvalósulási állapotának bemutatása, tanulságok levonása és a tapasztalatok beépítése a stratégiai tervezésbe

- konkrét, pontos, mérhető operatív tervek készítése.

3. A fejlesztés lehetséges eredményei, hatásai

A tanyás külterületek átfogó feltárásával a tanyafejlesztési program objektivizálja a tanyai életminőség, valamint gazdálkodás jellemzőit, s megfogalmaz számos prioritást, mely közvetetten eredményez pénzügyi, piaci, gazdálkodási és foglalkoztatási pozitív eredményeket. Fontos gazdálkodási eredmény lehet, hogy az elkészített koncepció a gazdálkodók szintjén is segíti a pályázati tevékenységet, mely mobilizálja a helyi gazdaságot, településrészi felhajtóereje jól értékelhető. Korábbi tapasztalatok alapján úgy ítéljük meg, hogy kistermelői körben ez 8-10%-os növekedést eredményezhet. Programunkban kiemelten foglalkozunk a helyi termékek piacra jutásának lehetőségeivel, mely nem csak a háztartások, hanem a települési költségvetések bevételeit is növeli. Az árutermelővé válás indikátorként megállíthatja a városba-költözést illetve az elvándorlást, a jelen tendenciák ismeretében már önmagában a maradás is komoly pozitívum. A tanyai gazdálkodással, fenntartható életmóddal kapcsolatban megmutatkozó képzési igények a térség lakóinak az élethosszig tartó tanulás folyamatába történő hatékony becsatolását eredményezheti, ezáltal akár 5-10 százalékkal javítva egyes piaci és foglalkoztatási mutatókat (pl. foglalkoztatottak, szakképzettséggel rendelkezők, árutermelővé válók száma).

A fejlesztés várható közvetlen pozitív környezeti hatásai:

A korábbi tanyafejlesztési tapasztalatainkra alapozva programunk a tanyai lakosság aktivizálásával az alábbiak szerint generál pozitív környezeti hatásokat:

Segíti

- a parlagon heverő területek művelés alá vonását
- a dűlőúthálózat infrastrukturális fejlesztését
- a parlagfű-mentesítés elterjesztését
- erdősítést, meglévő erdősávok kitisztítását, dűlőutak fásítását
- a tanyán élők saját erőből történő tanyakörnyezeti felújításait /tanyaudvar, vízelvezető és csatornarendszer, áramellátás/

- az érintett tanyás területek a mainál ápoltabb, kiműveltebb, rendezettebb arculatának alakulását.

A fejlesztéssel kapcsolatban várható közvetlen negatív környezeti hatás nem ismeretes.

4. A fejlesztés fenntarthatósága és kockázata

Fejlesztési programunk egy középtávú időszak felzárkóztatási politikáját alapozza meg. A fejlesztési terv megvalósítását önkormányzati saját erőből, partneri segítséggel, és lehetséges pályázati források bevonásával valósítjuk meg.

A partnerségi hálót stabilnak és bővíthetőnek ítéljük, mely az ügy helyi társadalomba történő beágyazottságát erősíti, s a fenntarthatóság szempontjából alapvető jelentőségű. Az önkormányzat partneri köre hivatalos állami szervekből, önszerveződő polgári közösségekből, az agráriumhoz kötődő hálózatokból áll, melyekkel a fenntartott kapcsolatot együttműködési megállapodások erősíthetik meg.

A program által érintett célcsoportok:

- tanyai lakosság,
- közigazgatási szervek,
- a tanyákat közvetlen módon kiszolgáló szervek, egységek (tanyagondnokság, szociális gondozói háló, mezőőri szolgálat, polgárőrség)

A folyamatos kapcsolattartásból nyert információk, valamint a területre irányuló korábbi lokális intézkedések igazolják, hogy egy felzárkóztatást segítő fejlesztési koncepció igénye valamennyi érintett fél közös szándéka. Továbbá kézenfekvő, hogy a program hatással lesz a kistérség tanyás térséggel rendelkező településeire is, különös tekintettel Kétsopronyra, Telekgerendásra, Szabadkígyásra, valamint Csabaszabadira.

A kihasználtság veszélyeként a közeljövő közigazgatási reformjának azon vonatkozásait látjuk, melyek a település-együttesek jelen struktúrától eltérő meghatározásából adódhatnak.

II. TÖRTÉNETI RÉSZ

BÉKÉSCSABA ÉS KÖRNYÉKE TANYAVILÁGÁNAK TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE

A török hódoltság előtti időben a Békés megyei településszerkezet sűrűbb volt, főként a Békés és Gyula körüli, árvízmentes peremterületeken, - a néhány házas, majorság nagyságú falvak egyúttal védelmi, gazdasági központokként is működtek. Az 1715. utáni újratelepülési hullám településrendjét – amint korábban – a hidrográfiai tényezők határozták meg. Fontos volt a nagy távolságokat kiküszöbölendő kiköltözni az újonnan művelésbe fogott földekre, hogy a nagyobb munkák idején is a közelben tartózkodhasson gazdájuk. Ez a kényszerítő erő hozta létre a szántóföldi tanyákat.

A Csabára betelepített szlovák lakosság szintén egyre kiterjedtebb telek-, és határhasználatot valósított meg, aminek következtében a város nagysága is egyre nőtt. Ehhez társult a tény, hogy a jobbágyok számára sem volt megszabva, hol és mekkora szántóföldet használhatnak. Persze a lehetőségek így is korlátozottak voltak, a török uralom alatti elmocsarasodott, elvadult tájon a XVIII. század első felében jobbára csak legeltető állattenyésztést lehetett folytatni. A város határának kérdése sem volt tisztázott. A térség nagy részének használati jogát egy frissen báróvá emelt osztrák hadiszállító, *Johann Georg Freiherr von Harruckern* kapta meg az 1720-as évek elején a császárnak tett szolgálatai fejében, de a földeket jobbára a jobbágyok művelték.

A csabai határ két különböző adottságú területet ölelt fel, keleten vizes-mocsaras rétek, míg nyugaton magasabban fekvő, művelésre alkalmas földek voltak, ezért a 18. században szántóföldi művelés jellemzően az ármentes nyugati határrészekén folyt (Fűrjes, Kismegyer, Nagymegyer, Szentmiklós és Soprony puszták). Természetes tehát, hogy az első tanyatelepítésekre is ezeken a területeken került sor.

Az 1772-es úrbérrendezés kedvezően befolyásolta a tanyakeletkezést. A maradványföldek, a határkérdések rendezése, valamint az 1844-es legelő-elkülönítések pedig csak fokozták ennek ütemét. Az Élővíz-csatorna létesítése (1777), mely a falut átszelő

Széles-ér kibővítése volt, valamint a 19. század első felének társadalmi-gazdasági változásai teszik lehetővé, hogy a lakosság, igazodva a helyi viszonyokhoz, létrehozza a tipikus alföldi tanyás agrárvárost Csabán is. Az alföldi tanya szórványtelepülés, társadalmilag viszont az agrárváros része, a 19. századtól lesz szembetűnő létezése, de már korábban is tetten érhetők nyomai. Lakói számára erős kettősséget hordoz, mivel rendeletek tiltották az állandó kinnlakást, a tanya kizárólag gazdálkodásra szolgált, lakni csak a zárt településen lehetett, így a tanya szerves részévé vált Csabának is.

A csabai tanyás fejlődéstől nem elidegeníthetők a térség többi településének külterületi viszonyai.

Kétsoprony (Soprony) Árpád-kori település, s az első időkben két helységből állt. A török időkben 15-24 házból álló közepes nagyságú falu volt, később elnéptelenedett. 1723-ban került a Harruckern-család birtokába, akik előbb idegen bérlőknek, majd a csabai katolikus gyülekezetnek adták ki. Ekkor olvadt össze Csaba és Nagy-Soprony határa, s az önálló község megalakulásáig Kétsoprony, s így tanyás részei is közigazgatásilag Csabához tartoztak.

A 18-19. században Csaba térségében is elterjed a pusztabérlet. 1815-ben Lukoviczki János csabai bíró kéri a „sopronyi allodialis” és a kondorosi egyházi földek feletti rendelkezést, hogy azt a község feloszthassa „a földekben szűkölködő lakosok között”. Az árendás földek, szemben az úrbéri jobbágytelkekkel, mentesek voltak a közterhektől, ezért segítették egy szabadabb, az árutermelés fejlődése szempontjából hatékonyabb földhasználat kialakulását. A puszták ilyen irányú termelési hasznosításának eredménye volt, hogy a bérlők földjeiken szállásokat tartottak fent (s a szállások körül egy intenzívebben művelt területrészt), így jöttek létre a mezei kertek, majd ezek általánossá válásával a tanyarendszer is. Csaba nagyhátarában 12 ezer holdnyi pusztabérlet volt, ami a vasút mellett egyik legfőbb eleme volt a település rohamos fejlődésének. Ebből Kétsopronyban közel 200 holdat találhattunk, melynek párhuzamos dűlőin három útifalu-jellegű zárt tanyasor épült ki.

Kígyós szintén a térség Árpád-kori települése, s Kétsopronyhoz hasonlóan 1723-tól ezt a területet is *Harruckern* báró birtokolja. A család férfiágának kihalása után a *kígyósi puszta* női ágon a *Wenckheim*-ekhez kerül, akik a 19. század elején Szegedről dohánykertészeket telepítenek ide. A „gányók” megalapítják Újkígyós községet, így Ókígyóssal együtt kialakul egy ikertelepülés. A „Kígyósi Puszta” nagyrészt szintén *allodiális* bérletben volt, s az 1831-es állapotok szerint összesen 21 ezer holdat tett ki, melynek harmada a dohánykertész bérlők

használatában volt. Az urasági kaszálók, és a „Marha és Birka Járások” tették ki a másik harmadot, ami az állattartás túlsúlyát mutatja. A tulajdonló Wenckheim-család mindössze 2400 holdat műveltetett, feles termelésbe pedig 1500 holdat adott ki. A több kisebb tanyaközpont mellett a Wenckheim-ek az Ókígyósi területen nagy majorságot létesítenek, majd 1875-79-ig Ybl Miklós tervei alapján ide építik az Alföld egyik legszebb kastélyát. Az uradalom a századfordulón éli virágkorát. A Wenckheim-gazdaság az ökológiai körfogásra épült, minőségi alapú, sok tekintetben ma is iránymutató szemléletével, magas szintű gépesítésével, szakértői hozzáállásával az ország egyik legmodernebb mezőgazdasági üzemrendszere volt.

A 19. század közepétől tovább fokozódik a tanyára való kitelepülés, mellyel az útfejlesztés szükségessége fogalmazódik meg, bizonyítják ezt a Csaba központjából sugarasan szerteágazó, nagyszámú utak. A csabai tanyavilágot a városból sugárszerűen kifutó országutak szelték Nagymegyerré, Kismegyerré, Felsőnyomássá, Fürjessé, Kerekké, Fényessé (Fövenyessé), Nagyrétté, Kistrétté, Vandháltá – kisebb-nagyobb külön világokká. 1890-ben már Csaba összlakosságának 24,8%-a élt tanyákon. A város határában hatalmas tanyavilág keletkezett, melynek tulajdonosai a zárt településen belül laktak, s így ez az agrárnépesség lakótelepülése lett. Ebben a tulajdonságában pedig a betelepült szlovákság idomult a magyar agrárvárosok struktúrájához. A térbeli elrendeződés változatos, a legáltalánosabb formacsoport a tanyautca, de általában a domborzati és védelmi funkciók alakították ki képüket. A csabai tanyák zöme körül volt kerítve, és így az – helyi jellegzetességként – hasonlított tulajdonosuk zárt településen fekvő lakhelyéhez. Jellemző építészeti megoldások a Tanyamúzeumban található Gajdács-tanya, a kistréti Haluska-tanya, vagy a Sikonyban, az Ó-Körös árterületén még megtalálható, földmagasításokra épített *lábastanyák*.

A tanyavilágban előbb zugiskolák működtek, majd a XIX. század végére a csabai evangélikus gyülekezet az 1882-es népiskolai törvény szerint szervezi meg a tanyai iskolákat, melyek száma az ezredfordulóra már tucatnyi lesz, és lényegében lefedte a mai békéscsabai kistérség teljes területét.

A XX. század elejétől a „nyári élet” helyei állandóan lakott szórványtanyákká fejlődtek, tulajdonosaik, különösen a szegényebb réteg, eladva városi házukat végérvényesen kiköltöztek, „kizakadtak a határba a városi zárt közösségből”. Különösen a nagy gazdaságokkal és önálló cselédsorokkal rendelkező, legtávolabb fekvő déli és nyugati

határrészek tanyavilága „távolodott el” először az egyre karakteresebb mezővárostól (Szentmiklós, Soprony, Telekgerendás, Gerendás). E területek önállósulásra való törekvése a századfordulótól indult meg, s 1924-ben elsőként Gerendás vált le Békéscsabáról.

A Horthy-kor különböző földosztási kísérletei folytán tovább gyarapodik a tanyán lakók száma. Az 1930-as években a város északkeleti, keleti, és délkeleti határrészén sűrű tanyahálózat helyezkedett el, nyugatról jellemző volt a kistanyák rendszere. A II. világháborút követő baloldali fordulat megszüntette a nagybirtokrendszert, s a földosztások még némi reményt is jelentettek a parasztságnak, de a szovjet mintára szervezett szövetkezetesítés végül sosem látott lejtőre sodorta a tanyás gazdaságokat. Kialakult egy kettős gazdálkodás – a közös szövetkezeti és az egyéni háztáji - és ezzel együtt egy kettős, mondhatni tudathasadásos lét is a tanyákon. Munkaidőben mindenki a TSZ-ben dolgozott, munkaidőn kívül a kevés kis művelésre megkapott földön próbálkozott.

„Békéscsaba területe és népessége 1952-ben az ún. tanyaközségek (Kétsoprony, Telekgerendás) kiválásával jelentősen lecsökkent,” s csak a megyéből történő beáramlással, majd Mezőmegyer 1973-as és Gerla 1984-es Békéscsabához való csatolásával növekedett meg (korábban mindkét község Dobozhoz tartozott).

Telekgerendáson a szocialista átrendezés első éveiben a megüresedett tanyákba Csehszlovákiából kitelepített magyarokat és Budapestről deportált családokat helyeztek el. 1949-ben kétezer holdon megalakult a Felsőnyomási Állami Gazdaság, melynek dolgozói részére lakásokat építettek. A határrészen a Tanyai Tanácsok 1950. évi határozata alapján új települést jelöltek ki, mely a 47-es főút, a Szeged-Békéscsaba vasútvonal és az *első dűlő* által határolt terület nevére a Telekgerendás nevet kapta. Telekgerendás tipikusan egy a tanyavilágból kialakult község, mely napjainkra tanyás település jellegéből sokat veszített. Virágkorát a 70-es és a 80-as évek elején élte, ebben az időben több száz telket értékesítettek a faluban, a 47-es út mentén zártkertek, hobbytellek sora létesült.

1950-ig a Wenckheim-uradalom teljes területe *Újkígyós* közigazgatási területéhez tartozott. Ekkor az említett közigazgatási átszervezés kapcsán az ikertelepülés kettévált, s Ókígyós tanyaközpont *Szabadkígyós* néven önálló községgé alakult. 1977-ben közös tanácsi irányítással Szabadkígyós Újkígyós társközsége lett, majd a rendszerváltás után újra különváltak. Újkígyós tanyás részei elenyészőek, míg Szabadkígyós határára jellemzőbb ez a

gazdálkodási- és életforma. 1954-től védett a kastélypark, 1977-től pedig a közel 5.000 hektáros *kígyósi puszta* is természeti védelem alatt áll. A pusztán a jellegzetes sziki növényzet az uralkodó, a „kurgánok” pusztai, sztyeppés jellegű növényzete pedig különösen védelemre szorulnak, hiszen egy-egy növényfaj utolsó példányait találhatjuk itt. A szikes, tocsogós réteken 180 féle madárfajt figyeltek meg, melynek fele itt is fészkel, köztük számos Európa-szerte is ritkának tartott madár. A flóra és fauna háborítatlansága érdekében a terület látogathatósága korlátozott lett.

A XX. század közepére a csabai tanyavilág szerves része, a csabaszabadi tanyák is községgé tömörültek, majd *Csabaszabadi* 1993-ban önálló településsé vált. A nagyobb részt ma is tanyákból álló falu azonban máig nem kapta meg a *tanyás település* minősítést.

„A nagyüzemi mezőgazdálkodás megteremtése megszüntette a tanyai település-gazdálkodás és életforma legfontosabb gazdasági alapját, ugyanakkor az 1960-as évek elejétől folytatott gazdaságpolitika szükségszerűen számol a háztáji gazdaságok fontosságával, ami többnyire a tanyán zajlott. A háztáji gazdálkodás egyre jobban beépül a közös gazdaság szervezetébe, s annak integrált, kiegészítő részét alkotja. Másrészt hozzájárul a saját szükséglet kielégítéséhez is.” /Duray/.

Az 1970-es évektől a tanyákról egyre többen költöztek a zárt településekre, különösen Békéscsabára, s jelentős foglalkozás-beli szerkezetváltozás következett be. Ennek súlyos lendületet adott a tanyasi iskolák hetvenes évek végén történő koncepciózus bezárása és a személyes élethez szükséges fejlesztések (szilárd burkolatú úthálózat-fejlesztés, villamosítás, vízvezetékek) elmaradása. Pozitívum volt viszont a tsz-ek által az öntözőrendszerek, csatornahálózatok kiépülése a térségben, illetve a dűlőutak rendszeres karbantartásának szervezettsége.

A TANYAVILÁGOT ÉRINTŐ EDDIGI INTÉZKEDÉSEK BEMUTATÁSA

1. Felzárkóztató programok

Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata a tanyavilágot érintő fejlesztési tervet fogadott el 2010 tavaszán *Békéscsaba Megyei Jogú Város tanyavilágának felzárkóztató programja 2010-2013* címmel. Ez a határozat a megyeszékhely környékén élő, akkor mintegy 3000 tanyai lakos életkörülményeinek javítását, a tanyák környékének fejlesztését tűzte ki célul.

A *felzárkóztató program* egy komplex közigazgatási, közbiztonsági, gazdaságélénkítési, infrastrukturális és közösségi terv volt, mely alapja lett a külterületet érintő tervezési és pályázati munkának.

A programnak voltak eredményei, elindultak a közkút-fejlesztések, a tanyasorok közvilágításának kiépítése, rendszeresebbé vált az addig gondozatlan dűlőutak kihordása, feltöltése. Elértük, hogy a tanyás részek „közelebb kerültek a városhoz”, élhetőbb lett a külterületi lét, nőtt az életkedv, bár a lakosságszám ennek ellenére csökkenést mutatott, elsősorban azért, mert az elkerülő úton belüli, és a Dobozi úti tanyák megszűntek tanyáknak lenni, a 2010-es évektől lényegében belterületnek, de semmiképp nem tanyás területnek számítanak.

A 2010 augusztusában megjelent *Csabai Tanyavilág* c. tájékoztató kiadvány mellékleteként került az érintettekhez egy 32 kérdésből álló, átfogó kérdőív, ennek feldolgozása nyomán készült a város első tanyakutatása.

Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata 2010-ben elfogadta a település Gazdaságfejlesztési Programját, illetve Integrált Városfejlesztési Stratégiáját is, melyek tartalmazták a külterületek fejlesztési elképzeléseit is.

Békéscsaba Megyei Jogú Város tanyavilágának felzárkóztató programja 2010-2013 eredményessége nem került értékelésre, annak hatásairól csak a 2013-as kistérségi felmérések adtak részleges képet.

2013-ban elkészült a **Békéscsabai kistérség négy települését érintő tanyafejlesztési program** című felmérés és felzárkóztatási projekt. A kutatást Herczeg Tamás szociológus vezette, a fejlesztési programterv koordinátora Sente Béla volt.

A tanyafejlesztési programot négy, tanyás külterülettel rendelkező település, Békéscsaba, Kétsoprony, Szabadkígyós és Telekgerendás viszonylatában valósították meg. Ezen települések határában közel 1800 tanya volt ekkor található. Ebből közel 1500 Békéscsabához tartozott (melyből 1030 volt lakott), így a térség központjaként is funkcionáló megyeszékhely az egyik legnagyobb tanyás külterülettel rendelkező alföldi településként volt számontartható.

A kutatás szerint a tanyán élő lakosság körében feszültséget okozott a közbiztonság állapota, a szociális gondok, az egészségügyi ellátórendszerhez való hozzáférés nehézsége. Nagyarányú volt a munkanélküliség és komoly problémát okozott a megközelíthetőség akadályoztatottsága is. Az elmúlt évtizedekben tanyás térségeink infrastrukturális fejlesztése nem követte a belső területek fejlődési tendenciáit és ütemét. Mind az infrastruktúra, mind az életkörülmények, ill. szociális helyzet tekintetében jelentős elmaradás volt megállapítható, melynek pontos feltárását szolgálta a projekt.

A kistérségi tanyafejlesztési program megfogalmazott számos fejlesztési prioritást, s a projekt gazdasági eredményességét jelzi, hogy annak koncepciója mind kistérségi, mind települési, valamint a gazdálkodók szintjén is segítette a pályázati tevékenységet, ezzel mobilizálva a helyi gazdaságot. A program foglalkozott a helyi termékek piacra juttatásának lehetőségeivel, mely növelte a települések és a háztartások bevételeit, így hozzájárult az elvándorlás csökkenéséhez.

2. Kiépített szolgáltatások

A több mint 16 ezer hektáron elterülő csabai tanyavilágban a csaknem 1500 tanya közül ma is 1000 körüli lakott, és ezek között 70-80 ún. veszélyeztetett tanyát is számontartanak.

A tízes évek első felében Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata a *közfoglalkoztatási* munkák szervezése során kiemelt figyelmet fordított a külterületek folyamatos karbantartására, fejlesztésére. Az erőforrások hatékony koncentrálása széles értelemben vett társadalmi, gazdasági és közösségi célokat szolgált. Békéscsaba Megyei Jogú Városa hosszú távon elkötelezett a természeti környezet állapotának megóvásában, valamint a

környezetszennyezés megelőzésében, ezért a külterületeinek fenntartható fejlődéséhez nagymértékben hozzájárult a növényvilág tudatos gondozása, az elhagyott hulladék összegyűjtése, illetve az inváziós növényfajok visszaszorítása.

Az utak, kerékpárutak és járdák folyamatos karbantartása különösen indokolt volt. Az utak járhatóságának és biztonságosságának megőrzése, balesetmegelőzési és vagyonvédelmi célokat is szolgált. A városban a kerékpárutak kihasználtsága különösen magas, és az idős valamint gyermekkorú lakosság számára is hosszú távon biztonságos közlekedési feltételeket teremt. A békési *kerékpárút karbantartása* folyamatos volt, kaszálás, illetve padkázás évente többször is kivitelezésre került. Békéscsaba városában az ezredforduló és 2007 között nem beszélhettünk a külterületi utak módszeres karbantartásáról, a második évtizedben azonban a viszonylagosan rendszeres kátyúzás mellett több mint 100 km *földút felújítása* történt meg az Önkormányzat saját beruházásában.

A dűlőutak és környékük karbantartása folyamatos volt, kaszálás és parlagfű-irtás évente kb. 150.000 m² területen valósult meg. Bozótmentesítésre éves átlag 50.000 m² területen volt szükség, amelyet közfoglalkoztatottak végeztek.

A külterületi *járdák karbantartására*, újrarakására a lehetőségek függvényében került sor, melyet segített a „Start” munkaprogram *járdalap-gyártás* programeleme is.

Illegális szemétklerakók felszámolása során átlagosan évi 50 tonna szemét összegyűjtésére és elszállítására került sor. Az illegális hulladéklerakók felszámolása hozzájárult a rendezett, tiszta lakókörnyezet kialakításához, a komfortérzet növeléséhez, környezetszennyezés megelőzéséhez. A program erősítette a hosszú távú, fenntartható környezet kialakítását, segítette a szemléletformálást.

A békéscsabai *Kistérségi Egyesített Szociális Központ* két évtizede üzemeltet *jelzőrendszeres házi segítségnyújtást*. A szolgáltatás saját otthonában élő, egészségi állapota és szociális helyzete miatt rászoruló, a segélyhívó készülék megfelelő használatára képes időskorú vagy fogyatékos személyek, illetve pszichiátriai betegek részére segíti elő az önálló életvitel fenntartását. Veszélyhelyzet esetén biztosít azonnali beavatkozást.

Békéscsabán a 2010-es évek elejétől a házi segítségnyújtás és az ételszállítási szolgáltatás is egyre terjedő mértékben igénybe vehető az idős tanyai lakosok számára. A városban működő idősgondozó intézetek gondozói segítséget nyújtanak alapvető ápolási, segítői

feladatok ellátásában, közreműködnek a háztartási munkák elvégzésében, az étel házhoz szállításában.

A KESZI 2004 óta Kétsopronyban, 2009-től Békéscsaba-Nagyréten, a *Békéscsabai Evangélikus Szeretetszolgálat* pedig 2011-től Kistrét-tanyákon, 2014-től Felsőnyomáson üzemeltet *tanyagondnoki* szolgálatot. A tanyagondnoki szolgáltatás célja a külterületi vagy egyéb belterületi, valamint a tanyai lakott helyek intézményhiányából eredő hátrányainak enyhítése, az alapvető szükségletek kielégítését segítő szolgáltatásokhoz, közszolgáltatásokhoz, valamint egyes alapszolgáltatásokhoz való hozzájutás biztosítása.

III. HELYZETKÉP

A BÉKÉSCSABAI TANYAVILÁG HELYZETE NAPJAINKBAN

Fejlesztési programunk egy középtávú időszak felzárkóztatási politikáját alapozza meg. A fejlesztési terv megvalósítását önkormányzati saját erőből, partnerek segítségével, és lehetséges pályázati források bevonásával valósítjuk meg.

„A város fejlődésének egyik fontos tendenciája, hogy a falusias lakóterületek rovására egyre nagyobb területen lesznek megtalálhatók a városias részek. Mindezek hatására a belterület, illetve a városközpont excentrikus volta némileg csökken: keleti irányban várható a lakóterületek terjeszkedése, míg a főleg nem lakófunkciójú, nem mezőgazdasági területek bővülése elsősorban észak-északnyugati irányban lehetséges.” /Duray/ A városperemi falusias területek, valamint a városra jellemző egykori zártkertek jelentős infrastrukturális hiányosságokkal küzdenek (Jamina pereme, Kenderföldek, Oncsa-kertek, Keleti-kertek, Borjúrét, Veszei-kertek, Vandháti-kertek).

Hagyományos, az előző századelőt idéző tanyaépület, még álló iskola alig van már – örökségvédelmük megoldatlan. Van viszont elhagyott, hajdani TSZ-épület kidőlő-bedőlő falakkal bőven, s van gondozatlan vízügyi bázis is számtalan. A falusi (tanyai) turizmust csak két-három lovastanya jelenti, s csak kevés vállalkozó épített műhelyt, telepített telephelyet a

békéscsabai tanyavilágba. S ami a legnagyobb baj, sertéstelepek, tehénistállók, juhhodályok sincsenek már, s ha vannak is, üresek. Pozitív tendencia, hogy új fogyasztási szokások terjednek el, melyek előnyben részesítik a hazai és a helyi termékeket, új termelési modellek, termelési eljárások biztosítanak megújulási lehetőséget.

Tanyáink s az ott élők védelmében az elmúlt tizenöt év nyomokban érzékelhető felzárkóztatási időszakát követően egy új, minőség-centrikus fejlesztési szakaszba kell lépni. Mivel a környező települések – Csabaszabadi, Telekgerendás, Kétsoprony, Szabadkígyós - szintén jegyzett „tanyás helyek”, ezért a kistérségi összefogásnak kiemelt szerepe lehet ebben a vállalásban.

1. A hosszú távú stratégiai területek értékelése

A VÁTI 2005-ben meghatározta a tanyafejlesztés hosszú távú stratégiai területeit. Ennek kulcselemei a fokozottabb szabályozás, a tervszerűség, a szociális és egészségügyi problémák megoldása, az oktatás, a képzés, a kultúra kérdései, a közbiztonság, az infrastruktúra, illetve a táj és környezet fejleszthetősége, és a foglalkoztatás voltak.

Az azóta eltelt időben a zártkert és a tanya, mint építési kategória szabályozottá, jobban elkülöníthetővé vált, mint ahogy a teljes mezőgazdasági ágazati rendszer és a pályázati besorolások is koncentráltan segítik a külterületek fejleszthetőségét. A városi szuburbanizáció nyomán Békéscsabán is átalakult és folyamatosan alakul a külterület, melyet nem minden tekintetben követtek le települési intézkedéseink.

A VÁTI megállapította, hogy a tanyaiaik kiestek a helyi-önkormányzati közösségi társadalomból, képviseletük aránya jelentősen csökkent. Ez ellen a folyamat ellen Békéscsaba 2010-es tanyaprogramjával, később részönkormányzati modelljével igyekezett lépéseket tenni.

A nagyméretű és differenciált külterületi népességmozgások, a kirajzó városi gazdagok és szegények, elvándorló helyi fiatalok és a népesség elöregedésének víziója Békéscsabán nem igazolható. A lakott tanyák száma a közel húsz év alatt nem csökkent, s bár az állandó lakosok száma lényegesen kevesebb lett, viszont jelentősen nőtt az igazoltan nehezen

követhető kétlakiak, és a nem lakócélu ingatlanban életvitelszerűen élők száma külterületeinken. A szociális gondokon jelentős számú intézkedéssel igyekezett a város és az itt működő egyházak, szervezetek segíteni, melyek közül kiemelkedik a tanyagondnoki szolgálat megszervezése több tanyás területen.

A tanyán lakó népesség képzettségi színvonaláról két korábbi felmérésünk ad reményt keltő képet, amelyek óta lényeges változásról nincs adatunk. A tanyai területek közbiztonsága jelentősen javult az elmúlt két évtizedben, érzékelhetően csökkent a betörések és a lopások száma.

Az elmaradott, nem fejlesztett infrastruktúra, mint kockázati tényező, sajnos a legnagyobb súllyal van jelen tanyavilágunkban. Az útfejlesztés, a vezetékes ivóvíz, illetve a közvilágítás kiszélesítése erős hiányjelként mutatkozik az elmúlt években, egyedül a hulladékszállítás bővítése mutat fejlődést, bár a dűlőút-viszonyok több helyütt ennek is gátat szabtak.

A gazdálkodás konfliktusa a környezet- és természetvédelemmel változó képet mutat. A környezettudatosságnak számtalan, bár még elszigetelt példái jelentkeznek a külterületeinken. A gazdálkodásra épülő hagyományos tanyaforma visszaszorulása az évezred első évtizedében jelentősebb probléma volt, ahogy a mezőgazdasági tevékenység szerepének csökkenése is, de ezzel kapcsolatba napjainkra egy viszonylag állandó kép alakult ki, mely felmérésre, értékelésre vár. A mezőgazdaság jövedelemtermelő képességének anomáliái és a munkanélküliség jelen van, de jelenleg nem ez külterületeink életének legmeghatározóbb problémája.

2. Funkcionalitás

Békéscsabán megkülönböztethetünk klasszikus tanyás területeket, zátkertes külterületi egységeket, és a város körüli szuburbán tanyavilágot, ami főleg az elkerülő úton belüli, korábbi külterületnek számító, de ma már elvárosiasodott körzet. A három csoportban jelentős különbségek fedezhetők fel

- a tájhasználatban,
- a tanya funkciójában,

- a tanya komfortfokozatában
- a lakók életstratégiájában, életmódjában
- életkori megoszlásában
- szociális helyzetében.

Egyes problémák nem vizsgálhatók kizárólag önmagukban, hiszen tapasztalataink alapján mind eredőikben, mind megjelenésükben ezek a gondok sokfélék, és jelentős hatással vannak egymásra. (Pl.: az infrastrukturális fejletlenség szociális lemaradáshoz vezet, és ez megfordítva is igaz.)

Mindezek figyelembevételével a problémák megoldása is csak a megfelelő kontextusokban, egymást kiegészítő megoldásokkal képzelhető el.

3. Gazdasági változások

A tanyák történetük során gazdálkodási egységek voltak. Az elmúlt évtizedekben vesztek ugyan ebből a funkciójukból, de nem kizárt, hogy egyes makroökonómiai-ökológiai változások visszaépítik ezt a szerepüket. Érzékelhető, hogy

- a hagyományos tanya-funkciók visszaszorulnak
- kimutatható a *mezőgazdaságon kívüli gazdasági tevékenységek kismértékű térnyerése* (falusi turizmus, vendéglátás; kisipari tevékenységek; egyéb gazdasági tevékenységek, telephelyek)
- szuburbanizációs folyamatok (az *1990-es évtizedben megkezdődött egy legtöbbször szociális indíttatású kiköltözés, de épültek új lakó- és üdülőtanyák is*). Ez a funkcióváltás bizonyos szempontból a tanyák felértékelődésére utal.

Felosztás a gazdasági funkciók szerint:

- hagyományosan gazdálkodó tanyák (általánosan elterjedt)
- vállalkozások külterületi telephelyei (mezőgazdasági ágazatok, gépparkok, kisipari üzemek, kereskedelmi lerakatok)

- falusi turizmust folytató tanyák (jellemzően Békéscsaba környéki lovastanyák, vendégszállások)
- inaktív, lakatlan, funkció nélküli tanyák (országosan kb. 33 % - ez Békéscsabán is igaz, 500 körüli a lakatlan tanyák száma)

4. Szabályozottsági változások

„Tanya a település külterületén, mezőgazdasági területen fekvő, legalább 1500 m², legfeljebb 10 000 m² nagyságú olyan földrészlet, amelyhez a föld mellett növénytermesztés és állattenyésztés, továbbá az ezekkel kapcsolatos termékfeldolgozás és terméktárolás célját szolgáló lakó- és gazdasági épület, illetve ilyen épületcsoport is tartozik. A tanya területén vendéglátást szolgáló épület is elhelyezhető.”

A tanya új meghatározása a 253/1997. (XII. 20.) Korm. rendeletnek a tanya beépíthetőségével összefüggő módosításáról szóló Kormány 90/2023. (III. 22.) Korm. rendelet szövegében található, és 2023. március 30. napján lépett életbe.

Az új szabályozás célja, hogy korlátozza a zártkertek tanyákká történő átminősítését, illetve, hogy indokolatlanul ne jöhessenek létre külterületi lakóövezetek mezőgazdasági területen.

Békéscsaba vonatkozásában ez egyrészt érinti a főleg hétvégi házas zártkert-csoportokat (Kenderföldek, Hajlási-kertek, Vandhádi-kertek, Veszei-kertek, stb.), melyek közül több helyen megkezdődött a beépülés és a területek benépesülése, másrészt azonban nem akadályozza a ritkuló tanyasorok feltöltődését (Vandhádi dűlő, Omaszta-dűlő) felújítással vagy új, a jogszabálynak megfelelő tanyaépületek létesítésével.

Ezt figyelembe véve tanyafejlesztési programunknak a város teljes külterületi övezetét érintenie kell, egységsben kezelve azt mind közigazgatási, mind gazdasági, mind fenntarthatósági feladataiban.

A BÉKÉSCSABAI TANYAVILÁG SWOT-ANALÍZISE

ERŐSSÉGEK

Békéscsaba jelen és leendő fejlesztései (zöldváros-projekt, vasútfejlesztés, Csaba-Park, M44-es út, MVP-s projektek, stb.)

Erős szervezeti háttér (önkormányzat – intézmények – civil szervezetek)

Jól szerkesztett dűlőrendszer, elérhető tanyagócok

Kiépített öntözőcsatorna-rendszer a terület nagy részén

Kitűnő minőségű földek

Termelési tradíciók (kiemelten a búza és más kalászosok, kukorica, sertéstartás, gyümölcs- és szőlőtermesztés)

A magas napsütéses órák száma, mely kedvező gazdasági tényező

A békéscsabai és gyulai tanyavilág összenövése, a két várost „közelítő” szerepe

GYENGESÉGEK

A helyi kötődések gyengülése, a nagycsaládok és a helyi tanyai közösségek tradícióinak bomlása

A helyi oktatás teljes leépülése a külterületeken

Alacsony eltartó-képességű tanyai mezőgazdaság (felvásárlók hiánya, magas költségek, munkaerő, képzettség hiánya stb.)

Alternatív gazdasági tevékenységek hiánya

Infrastrukturális hátrányok

Elzárttság, változó minőségű utak, ritkuló tömegközlekedés

Évtizedek óta tartó elvándorlás, csökkenő népesség, kevés gyermekszületés

Sok helyütt gondozatlan táj, elkopó kötődés a földhöz, a természethez

Ingázás, a bejárás kényszere

Leépülő közszolgáltatások – a városi lakosság csökkenő számának hatása

Leépült gazdálkodási formák - a termelési tudás elkopása

Kevés nagyvárosi tanyás külterületre kiírt pályázat, nehézkes pályázati rendszer

Tőkehiány

A családi vállalkozásokat sújtó túlzó adminisztratív és adóterhek

LEHETŐSÉGEK

A helyi termékek vásárlásának új divatja, új fogyasztási szokások

A helyi, önellátó termelés kiépítése a településen

A mezőgazdasági feldolgozóipar újraélesztésének törekvései Békéscsabán

Biogazdálkodás terjedése, természetközeli életstílusok népszerűsége

Civil kezdeményezések, közösségi programok, közösségi tervezés

Emberi erőforrás-fejlesztés lehetőségei

Környezeti potenciál, épített és kulturális örökség

Magas értékű természeti-táji adottságok, jellemző „alföldiség”

Szabadidős aktív turisztikai útvonalak, sétáló és kerékpáros csomópontok kialakítása

Tradicionális tanyás térség szerveződés a régi csabai tanyavilág „maradványaként”

Turisztikai potenciál – a desztináció-központ Gyula és a „feltörekvő” Békéscsaba húzóhatása

Új termelési technológiák meghonosítása, régi kultúrák megújítása,

agrárkörnyezetvédelem (KAP zöldítés)

Unió és hazai támogatások lehetősége, az Agrárminisztérium tanyaprogramjai

VESZÉLYEK

Tovább erősödik a bizalmatlanság, gyengül az általános biztonság

Sok tekintetben elidegenedett, szétesett helyi társadalom, apátia, kallódó fiatalok

A lemaradások további lemaradásokat generálnak

A remélt fejlesztések, jogszabályi változások késnek, esetleg elmaradnak

Az elvándorlás nem áll meg

A kisgazdaságok nehézségei változatlanok maradnak

A városba húzó életstílus-divatok tovább sorvasztják a külterületeket

Nem kap elegendő figyelmet a létforma, késik a segítség

A városi tanyák továbbra is csak az önkormányzatra számíthatnak

Romló munkakultúra, periferializálódott munkanélküliség

Szürkegazdaság - feketemunka

Romló életminőség, szegényedő önkormányzat

Szociális segély, illetve minimálbér kis különbsége, munkaleszoktató hatás
 Klímaváltozás regionális, lokális hatásai (szárazodás/elsivatagodás, hőségnapok
 növekedése, csapadékeloszlás változása) a mezőgazdasági tevékenységekre, az
 életminőségre és a lakókörnyezetre

MÁTRIXOK A BÉKÉSCSABA KÜLTERÜLETEIN ÉRVÉNYESÍTHETŐ TÁRSADALMI-KÖZÖSSÉGI TEVÉKENYSÉGHEZ

Intézményi háttér

Erősségek (belső) - széles megyeszékhelyi kínálat megyei, kistérségi feladatellátással - agglomerációs feladatok - megújult közösségi szinterek	Gyengeségek (belső) - a tanyás körzetekben nincsenek intézmények, intézményi képviselők
Lehetőségek (külső) - a megyeszékhelyi közösségi szinterek multifunkcionalitása, feladatkör-, hatáskörbővülése - a kulturális intézmények, szervezetek együttműködése	Veszélyek (külső) - felerősödő városi dominancia/ aránytalan túlsúly a szerepvállalásban - periféria-érzet

Szakmai tudás

Erősségek (belső) - a meglévő szakemberek tudása - szakemberek részvétele a programban	Gyengeségek (belső) - eltűnő termelési tradíciók
Lehetőségek (külső) - képzési kínálat bővítése - új külterületi feladatok kialakításának	Veszélyek (külső) - tovább erősödő megyeszékhelyi dominancia

lehetősége az intézményi palettán	- szakemberek elvándorlása
-----------------------------------	----------------------------

Civil jelenlét

Erősségek (belső) - aktív civil szervezetek - sokszínű civil paletta	Gyengeségek (belső) - a területi széttagoltság nehezíti a kommunikációt
Lehetőségek (külső) - a külterületi identitás megerősödése - a civil szervezetek befolyásának erősödése a térség kulturális-közösségi életében	Veszélyek (külső) - aktivitás csökkenése az együttműködés során - motiváció hiánya - az újtól való idegenkedés

Partnerségi kapcsolatok

Erősségek (belső) - létező partnerségek, szektorok közötti együttműködések	Gyengeségek (belső) - aktivitás csökkenése az együttműködés során
Lehetőségek (külső) - a partnerség erősíti a sikeres pályázatok lehetőségét - meglévő kapcsolatok, együttműködések továbbfejlesztése - szektorok közötti együttműködések felerősödése	Veszélyek (külső) - folyamatok megtorpanása - átfedések a feladatellátásban

Anyagi lehetőségek

Erősségek (belső) - a meglévő lehetőségek maximális kihasználása - működő intézmények pályázati lehetőségei	Gyengeségek (belső) - alacsony támogathatósági lehetőségek
Lehetőségek (külső)	Veszélyek (külső)

- közös pályázatok a térségben	- forráshiány
- finanszírozási csomagok kidolgozása	- tőkehiány
- konzorciumi együttműködések	

Egyéb tényezők

Erősségek (belső)	Gyengeségek (belső)
- helyi hagyományok ápolására irányuló törekvés	- gyenge marketing
- meglévő épített és természeti értékek	- motiváció hiánya
Lehetőségek (külső)	Veszélyek (külső)
- turisztikai vonzerő növelése a meglévő értékek felhasználásával	- az érdeklődés hiánya
	- rossz megközelíthetőség
	- elöregedő, csökkenő számú lakosság

IV. A BÉKÉSCSABA MEGYEI JOGÚ VÁROS TANYA- ÉS KÜLTERÜLETFEJLESZTÉSI PROGRAMJÁNAK STRATÉGIAI PONTJAI 2024-2029

1. ÖNKORMÁNYZATI, KÖZIGAZGATÁSI PROGRAM, JOGI KÖRNYEZET

A fejlesztési program kulcsa egy nyitott, integrációra és komplex szemléletre épülő **települési hozzáállás**, amely feltételezi az önkormányzat, annak képviselői, a Polgármesteri Hivatal, és a kapcsolódó szervek, szervezetek aktív részvételét a célok meghatározásában és a döntés-előkészítésben. Tanyavilágunk fejlesztésének érdekében össze kell hangolni a város közigazgatási, településfejlesztési, infrastrukturális,

energetikai, mezőgazdasági, környezet- és tájvédelmi, vízgazdálkodási, építésügyi, szociális, oktatási-kulturális, és foglalkoztatási tevékenységének külterületekre irányuló működését. Ebben Békéscsaba Megyei Jogú Város érzi és vállalja felelős szerepét.

1.1 Jelen *stratégia* segítségével a tanyavilág fejlesztési elemeinek, lehetőségeinek beépítése Békéscsaba fenntartható városfejlesztési stratégiájába, gazdaságfejlesztési koncepciójába, stratégiai irányok, pályázati modellek, fejlesztési csomagok előkészítése a gyors reagálás és a kínálkozó lehetőségek hatékony kihasználása érdekében.

1.2 A fejlesztési céloknak alárendelt, korszerű építésügyi és gazdasági *szabályozás* a külterületekre vonatkozóan, az állattartást érintő önkormányzati rendelkezések tanyai gazdálkodásra fokozottabban építő átdolgozása. A külterületi közösségek segítségével a tanyai lakosság bevonása a döntés-előkészítésekbe.

1.3 A tanya-összeírási adatok (lakótanyák, tanyagazdaságok, elhagyott tanyák, tulajdonviszonyok, műszaki állag-felmérés, infrastrukturális adatok) folyamatos nyomon követése, a táj- és földhasználati jellegzetességek feltérképezése.

1.4 A jelenlegi és korábbi jogszabályok, rendelkezések adta anomáliák kezelése, az önkormányzatot érintő *birtok- és üzemviszonyok* rendezése, a *tulajdoni problémák* tisztázása. A külterületi *föld- és ingatlanértékesítések átláthatóságának* biztosítása, *hatékony ügykezelése*, ezzel is segítve a tanyatulajdonosokat az értékesítésben, vásárlásban. A tanyai *érdekképviselő*t erősítése.

1.5 Lehetőségek szerint (pályázatok, közcélú foglalkoztatás) a tanyás területek problémáival koncentráltan foglalkozó *(rész)munkakörök kialakításának segítése* a hivatali szférában, szociális szerveknél (tanyagondnokok, ügyintézők).

1.6 A tanyai értékek népszerűsítése (táji-természeti adottságok, csend, nyugalom, szabadidős lehetőségek, hétvégi telkek, gazdálkodás, stb.)

2. GAZDASÁGFEJLESZTÉSI PROGRAM

A tanya életének lényegi kitörési pontja csak a *föld* lehet – a táj hasznosítása, a mezőgazdaság, és az erre épülő házi feldolgozás. A paraszti munka célja viszont mindig is több volt, mint csak learatni a termést és eladni azt a heti vásáron. Az élelem és ipari nyersanyagok mellett az otthont adó táj dajkálása, az ott termő vadnövények, mezei, réti állatok gondja, erek-patakok élővilága, a munka, a megélhetés, s mindezek ismeretének átadása az újabb és újabb generációknak, sokaknak ez jelenti ma is a tanyai élet értelmét...

A gazdálkodó tanyák lehetőségeik szerint intenzív gazdálkodási formákra állnak rá, míg a vendéglátó tanyák a falusi-jellegű és ökoturizmus helyszínei lehetnek. A megszűnt tanyák esetén feladat a művelésben tartás, vagy a parlagon fekvő területek művelésbe vonása. Itt lehetőség kínálkozik erdősítésre, gyümölcsösök telepítésére, szántóföldi növények termesztésére.

Békéscsaba Megyei Jogú Város gazdaságfejlesztési programjában számol a tanyán élőkkel és a tanyai gazdálkodás lehetőségeivel.

2.1 A mezőgazdasági struktúra megújítása, az európai *többcélú agrármodell* alkalmazása a tanyai tájgazdálkodásra. A termelői, termeltetői, értékesítői együttműködési lehetőségek feltérképezése, megállapodások, *szövetkezesek* ösztönzése, az ellenőrzött gazdálkodás népszerűsítése. A piacképes öko- és biogazdálkodás, az egészséges életmódot szolgáló termékek előállításának megismertetése, népszerűsítése, a szállítások csökkentése. A *kapcsolódó mintaprogramok* termeltetői információinak, lehetőségeinek bemutatása.

2.2 Széleskörű környezetvédelmi, tájhasznosítási felvilágosító program és szaktanácsadás támogatása, melynek révén a tanyák megélhetést vagy a hathatós jövedelemkiegészítést biztosító, a tájat ápoló, a környezetet fenntartó, új művelési ágakat, művelési módokat alkalmazó *családi gazdaságokká*, családi agrártársaságokká alakulhatnak. Az önfoglalkoztatóvá válás segítése, foglalkoztatási kezdeményezések. A várostársaság klasszikus ágazatai (sertésenyésztés, baromfitartás, birkatartás, búzatermesztés, gyümölcsstermesztés, stb.) eredményeinek elismerése mellett új termelői irányok népszerűsítése (tartósítás, feldolgozás, gyógynövénytermesztés és begyűjtés,

gombatermesztés, nyúltartás, méhészkedés, stb.). Erdősítés, fasorok, mezővédő erdősávok, erdőfoltok létesítése.

2.3 A versenyképes agrárvállalkozások segítése. A gazdák támogatása a földhöz jutásban (vásárlás, bérlet). A helyi mezőgazdasági vállalkozók problémáinak feltárása, a helyi szinten kezelhető gondok megoldása. A képezett munkaerő biztosítása a felnőttképzés, átképzések, ismeretterjesztő tanfolyamok szervezésének támogatásával.

2.4 A helyi, önellátó termelés fontosságának felismertetése, az akadályok felmérése, csökkentése, a *helyi termékek* népszerűsítése, védelme a kereskedelemben, a tanyai termelők és a városban élő fogyasztók érdekeinek érvényesítése, közös nevezőre hozása, az árfelhajtó módszerek feltárása, kirekesztése.

2.5 Más önkormányzatok által szervezett gazdálkodási modellek népszerűsítése, szociális földprogram segítése, az őstermelői tevékenység hálózatosodásának, kereskedelemben történő bekapcsolásának támogatása nyilvánossággal, közösségi tér biztosításával.

2.6 A tanyai termelők, vállalkozók, a civil háló és az önkormányzat együttműködésében közös gazdaságfejlesztő pályázati munka, kiemelten

- kistermelői, értékesítési szövetkezetek létrejöttének ösztönzése
- legeltető állattartás támogatása
- helyi élelmiszer-termékek kifejlesztésének és előállításának szorgalmazása
- hagyományos gazdálkodási technológiák, kézműipari ismeretek felélesztése
- megújuló energiák termelése, hasznosítása
- biogazdálkodás, új technológiák elterjesztése
- hagyományos melléképületek, élelmiszer-feldolgozó építmények megőrzésének, felújításának támogatása
- erdősítés

témakörben.

2.7 Az egyes települési gazdasági programok külterületi turizmust fejlesztő vagy segítő lehetőségeinek koordinációja. A *tanyaturizmussal* kapcsolatos tájékoztatás, ismeretterjesztés, marketing, a tanyai turizmus szervezése a tradicionális helyi szokások, hagyományok újraélesztésével, helyi termékekhez, életmódhoz kötődő ismeretek feltárásával. *Ökoturisztikai fejlesztések*, a természetjárás lehetőségeinek kiaknázása, a túraútvonalak karbantartása, bővítése, a Wenckheim-kerékpárút továbbfejlesztése. *Falusi turizmussal* kapcsolatos *képzések* támogatása. *Attrakció-fejlesztés* a tanyai turizmus irányában is, kiemelten a helyi gasztronómia és a kulturális hagyományok ápolása, emellett a falusi turizmus, a természetjárás, a kerékpáros turizmus, a horgászturizmus és a lovas turizmus területén. Az idegenforgalmi vállalkozások munkájának segítése, térnyerésük megkönnyítése. Marketingkiadványok, a csabai tanyavilág értékeit bemutató ajánlások, web-es megjelenések készítése és terjesztése.

3. INFRASTRUKTURÁLIS PROGRAM

Infrastruktúrafejlesztéssel, a természeti erőforrások optimalizálásával, az elektromos közműpótló megoldások, alternatív energiaforrások támogatásával, illetve önellátó rendszerek („ökoház”-modell, biogazdálkodás) kialakításának ösztönzésével segíthetjük a tanyasi lakosság életminőségének javítását, esélyegyenlőségüket.

Az infrastrukturális program középpontjában az elérhetőség, és ezzel összefüggésben az *úthálózat* és a tömegközlekedés helyzete, a tanyák *energiaellátása*, és az egészséges *ivóvíz* áll. Kiemelten kell kezelni a nehezen megközelíthető¹ és a közvilágítás nélküli tanyasorokat. Alapvető szempont az elhanyagoltság megállítása, a meglévő értékek karbantartása, megőrzése.

Békéscsaba Megyei Jogú Város a közterületek és a közérdek szem előtt tartásával tervszerű, kidolgozott, tudatosan építkező *fenntartási gyakorlatot* alakít ki.

¹ A szakirodalomban általában az a tanya minősül nehezen elérhetőnek, amelyiket a zárt településről 15 percnél, vagy a kistérség központjából 20 percnél hosszabb idő alatt lehet gépkocsival elérni. A mentővel való elérhetőség hallgatólágos szabványa 15-20 perc.

- 3.1 A megközelíthetőség javítása, a földút-hálózat korszerűsítése, a rossz állapotú dűlőutak feltöltése, kihordása, rendszeres *útkarbantartás a köz- és a magánszféra együttműködésével*. Lehetőség szerint a *feltáró utak „kétsávosítása”*, ahol külön nyomvonalon közlekedhet a munkagép és személyautó (mentő, támogató szolgálatok, tanyagondnok, mezőőrök) biztosítva a lakótanyákhoz az állandó, időjárástól lehetőleg független bejárás lehetőségét. Jelentős felvilágosító munkára van szükség, hogy a *földhasználó gazdák* munkagépeikkel rendszeresen vegyenek részt az útkarbantartó munkálatokban, különösen, ha az utak állapota az ő gazdasági tevékenységük miatt romlik. Rövidtávon a szükséges beavatkozási kataszterek és a *karbantartási program* elkészítése, hosszabb távon a kistérség tanyavilágának *burkolt utakra* történő felfűzése a cél, a mezőgazdasági feltáró utakra kiírt támogatások segítségével. A karbantartási program első lépése az ápolni kívánt útszakaszok mennyiségének és állapotának felmérése, majd a beavatkozások sűrűségének és mértékének becslése, végül a szükséges évi törmelékmenyiség, a költségek és a forrásallokációs lehetőségek megállapítása, *ciklikus tervezése*.
- 3.2 A sűrűbben lakott tanyautcákon, tanyasorokon a régi járólapos *járdák* szakaszos felújítása, alkalmassá tétele babakocsik(!), kerékpárosok közlekedésre, új járdák létesítése a könnyebb, vonzóbb egyéni közlekedés érdekében.
- 3.3 *Földmunkagépek* beszerzése a szükséges útkarbantartó vagy vízügyi munkálatok megkönnyítésére a Városgazdálkodási Kft. által. Tervezve, hogy a folyamatos útfeltöltésekre, rendszeres gréderezésre milyen mértékben, megoszlásban van szükség.
- 3.4 Egyes határrészek, földrajzi helyek, illetve a dűlőutak régi *elnevezéseinek* visszaállítása, helyi térképeken történő használata részben a hagyományok megőrzése, részben a könnyebb beazonosítás, megtalálhatóság érdekében. Eligazodást segítő, útjelző táblák kihelyezése a tájékozódás megkönnyítésére. A személyes jogok figyelembevételével a tanyák, tájékozódási pontok beazonosítása, az *életmentési* vagy *bűnüldözési* helyzetek megkönnyítésére.
- 3.5 A Békéscsaba és Gyula közötti külterületek fejlesztése a két város laza szerkezetű, minőségi „összenövésének” segítésére (gazdasági, kereskedelmi bázisok, tanyabokrok, lakópark, vendéglátóhelyek, stb.)

- 3.6 A tanyak *energiaellátásának* korszerű megoldása, egy energiatudatos, takarékos *közvilágítás-program* kidolgozása és működtetése a külterületeken. Lakossági tájékoztatás, ismeretterjesztés szervezése a korszerű technológiák és költséghatékony energiafelhasználás lehetőségeiről, a *megújuló energiák*, alternatív energiaforrások, kis teljesítményű berendezések használatának növelésére. A még ellátatlan dűlőutak új technológiai eljárásokat hasznosító közvilágításának megoldása.
- 3.7 Az *ivóvízellátás* fejlesztése, ahol nem megoldott, ott a sűrűn lakott részek bekötése a vezetékes hálózatba, a fúrt és ásott kutak vízminőségének programszerű vizsgálata.
- 3.8 A külterületen élők elérhetőségének leghatékonyabb lehetősége az *elektronikus kommunikáció*, a minél szélesebb körű telefonhasználat, és az internetes kapcsolatok bővítése, technológiai támogatása.

4. CSALÁDÜGYI, SZOCIÁLIS ÉS EGÉSZSÉGVÉDELMI PROGRAM

Az egészségügyi szolgáltatásokhoz, az esélyegyenlőséghez, a kultúrához való hozzáférés alapjog, melynek gyakorlásában nem lehetnek akadályozottak a tanyán élők sem. A tanyavilág központi támogatással történő szociális alapú felzárkóztatása azonban aránytalanul nagy költséget jelent a számítható megtérüléshez, s a megoldáshoz szűkösek a pályázati lehetőségek, illetve az önkormányzati források is. Fokozottan szükséges tehát az együttműködési lehetőségek, a környezeti értékek és gazdasági esélyek minél nagyobb mérvű kiaknázása.

Békéscsaba Megyei Jogú Város elkötelezett az egészségügyi, népjóléti és családsegítő tevékenységének keretein belül a külterületeken élők egyenlő esélyeinek biztosításában.

- 4.1 A térségben az elmúlt években jelentősen csökkent a munkanélküliség, melynek jótékony hatása érződik a tanyavilágban is. Megnőtt Békéscsaba területén a munkahelyek száma, de sokat segített a helyzeten a mezőgazdaság modernizációja is, a korszerű gépek, berendezések egyre nagyobb mérvű elterjedése. Így a tanyai

munkanélküli réteg közmunka-programba történő bevonása már nem tartozik a központi kérdések közé, jellemzőbb a munkahelyek keresése, közvetítése. A *munkátlanságnál* megragadtak pedig inkább lelkipondozásra szorulnak, náluk jellemző a lehetőségek elutasítása, elkerülése, és az alkoholizmus. A *tanyai közeg* tájrendezési feladataira - gát-takarítás, a vízelvezető-árokrendszer karbantartása, parlagfű-mentesítés, illegális szemétlerakók megszüntetése, stb. - a korábbi évektől eltérő megoldások kidolgozása szükséges. Az önfoglalkoztatóvá válás, vállalkozás-indítás támogatása tanácsadásokkal, ismertetőkkal, foglalkoztatási kezdeményezések népszerűsítésével elsősorban az agrárszektorban és a turizmus-vendéglátásban ellátandó feladat.

4.2 A **szociális** problémák kezelése, az *egészségügyi* ellátás fejlesztése, a szociális és egészségügyi szolgáltatások elérhetőségének javítása, a sürgősségi ellátás és mentés feltételeinek javítása, különös tekintettel az idős korosztályra, a külterületek akut problémája, mint ahogy a mobil egészségügyi ellátás megszervezése is (szűrés, laborvizsgálatok, egyes védőnői feladatok). Szintén kiemelten kell kezelni a tanyai idősgondozási feladatok ellátását és a fogyatékkal élők támogatását. Az érintettek bevonásával a különböző korosztályok problématérképének felvázolását, a megoldások megtervezését is feladatnak tekinthetjük, mely hosszú távon segíti a kiköltözés biztonságát, a *fiatalok* letelepedését, egy modernebb 21. századi tanyai-külterületi életmód kialakítását.

4.3 Tanácsadásokkal, tapasztalatcserék szervezésével a szemléletváltás erősítése, hogy települési önkormányzataink „segély helyett munkát adjanak” a rászorulóknak, így sok esetben tanyán élő családoknak is. A *szociális földprogram* hatékony eszközként való használata a közösségi célú munkalehetőségek biztosításában. A hátránnyal élők munkaalapú felzárkóztatásának, önkormányzati területek hasznosításának megismertetése a helyi döntéshozókkal. A programok közös megtervezése, pályázati munka, s mindezek eredményeként élőmunka-igényes mezőgazdasági kultúrák telepítése, parlagon lévő földek művelésbe vonása, a szükséges termelőeszközök beszerzése, a feldolgozás kiépítése. Az elektronikus munkavégzés kultúrájának terjesztése.

4.4 *Tanyagondnoki szolgálatok* működtetése a lehető legszélesebb körben. A külterületeken is kiépült *egészségügyi jelzőrendszeri* hálózat működtetése, továbbfejlesztése. A gyermekek *iskolába, óvodába* jutásának folyamatos biztosítása, rendszeres egyeztetés a közszolgáltatókkal, a tanyagondnoki szolgálatokkal, a külterületeket szolgáló iskolabuszok működtetése. Kedvezőtlen időjárás vagy hóhelyzet esetén továbbra is az *ételkiszállítások, ellátás* megszervezése a mezőőri szolgálat segítségével.

5. KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉSI PROGRAM

A közösségi programok többsége *öntevékenységre* épül, feladatuk a *hatékony információáramlás* biztosítása, a térség kulturális *tervezési és fejlesztési folyamatainak* koordinálása, a kulturális *esélyegyenlőtlenségek* csökkentése, a helyi *kulturális feladatellátás* biztosítása, a közös *pályázati munka segítése*. Ez a feladat mind az ismeretterjesztés, az iskolán kívüli képzések és a kulturális turizmus területén lényegi tanyafejlesztési megoldásokat kínál.

Békéscsaba Megyei Jogú Város közösségi és kulturális alapszolgáltatásait kiterjeszti a város külterületeire is.

5.1 A külterületek két legfontosabb közösségépítő eszköze a *tanyai identitás*, és a *szomszédsági kapcsolatok*. A tanyai gyökerek családtörténeti-kapcsolati vonatkozásainak működésben tartása, a hasonló létproblémák (távolságok, elzártság veszélye, természetközelség, stb.) kapcsán kialakuló összetartozás-érzés erősíti a tanyai közösséghez tartozást, ahogy a jószomszédság biztonságérzetet, összetartást ad az egy tanyasoron, egy tanyabokorban élők számára. Ezen eszközök segítése közösségfejlesztői feladat, melynek feltételrendszerét biztosítani kell, akár intézményi, akár civil szervezeti körben. Ezen belül: *helyi kezdeményezések* ösztönzése, *közösségfejlesztő* projektek szervezése, a közösségi élet élénkítése a tanyavilágban, az *összetartás és összetartozás* érzésének erősítése. *Jószomszédsági* programok indítása, népszerűsítése, önszerveződő, önirányító kezdeményezések kiemelt segítése. Tanyás *térség-fejlesztők, önkéntesek* képzésének megszervezése.

5.2 Az élhetőbb tanyai létet segíthetik a speciális formális vagy nonformális *felnőttképzési* lehetőségek, a népfőiskolai jellegű közösségi programsorozatok biztosítása a külterületek számára is. A mezőgazdasági szaktudás elmélyítése, a modern *táj- és környezetgazdálkodási ismeretek* népszerűsítése, új technológiák, *termelési eljárások* bemutatása, termeltetési információk továbbítása, valamint *tanfolyamok, gazdaköri* sorozatok szervezése, mely **a tanyai lakosság számára is elérhető**. Vállalkozásfejlesztési ismeretek, a kultúra életminőséget javító lehetőségeinek kiaknázása, a mindennapi életben hasznosítható kompetenciák elsajátításának segítése, kreativitás és öntevékenység ösztönzése.

5.3 Egy tanyaközpontban, sűrűn lakott tanyasoron, felújítható tanyai iskolában, önkormányzati ingatlanban, bérelt tanyában pályázati források igénybevétele mint a jellegű *tanyaköri* helyiség létesítésének kidolgozása, ahol e-önkormányzati ügyfélpont, tanyagondnoki, mezőőri és polgárőr szolgálati hely, szociális- és egészségügyi gondozási pont, segélykérő hely, szolgáltatási tér, gazdaköri tájékoztatók, előadások, lakossági fórumok tere kaphat helyet. A tanyakör fogadni tud turistákat, mozgóárusokat, mozgóboltokat, könyvtárbuszokat, IKT-buszt, helye lehet felvásárlási akcióknak, kutyaoltásnak, kisebb közösségi eseményeknek. A tanyaköri funkciók kiteljesíthetők egy *erdei iskola* mintájára működő, iskolásokat fogadó foglalkoztatóházzal.

5.4 Az arra érdemes tanyaépületek, volt tanyai iskolák *örökségvédelmének* biztosítása, különös tekintettel a népi építészet emlékeire, az egyedi *kultúrtáji értékek* – agrártörténeti műtárgyak, építészeti emlékek, jeles helyek) védetté nyilvánítása, *megőrzése*, fenntartása. Üresen álló, még felújítható *tanyaépületek* közösségi átvétele, és teljes vagy részleges rehabilitációval járó, új célú (lakó, gazdasági, közösségi, stb.) *hasznosításának* ösztönzése, e célból pályázatok készítése, segítése.

5.5 A tradicionális ismeretek feltárása, aktivizálása. A hagyományos tanyasi életformákra irányuló *tudományos kutatások* eredményeinek ismertetése a tanyai környezetben. A helyi tanyás városrészek értékeinek bemutatása, a sikeres tanya-fejlesztési módszerek,

eredmények népszerűsítése. A csabai tanyavilágot bemutató kiadványok készítése. időszakonként tájékoztató jellegű tanyaújság kiadása. A Csabai Mérleg általános elérhetőségének biztosítása a tanyavilágban is.

6. KÖZBIZTONSÁG

A közbiztonság hiánya a tanyai lét egyik legnagyobb kockázata. A távolságok, a kerítetlen porták, a védtelenség sokszor vezet a kiszolgáltatottság érzéséhez, és elhomályosítja a természet-közeliséget, a csend, a táj harmóniája által adott szépségeket. Az összefogásnak, együttműködésnek különösen nagy súlya van a személyes- és vagyonbiztonság megteremtésében, folyamatos védelmében.

Békéscsaba Megyei Jogú Város elkötelezett a külterületen élők anyagi- és személyi biztonságával kapcsolatban.

6.1 A *közbiztonság* javítása, a lehetséges bűnözési gócok meghatározása és a rendvédelmi jelenlét fokozása a veszélyeztetett tanyás térségekben.

6.2 Fokozott együttműködés a települések illetve a közterületfelügyelet, a mezőőri szolgálatok, a rendőrség, a polgárőrség és a tanyagondnokság között, rendszeres közös akciók, kiemelt kommunikáció a nagyobb *közbiztonság* érdekében.

6.3 Minta értékű tanyaőrség, *lakossági figyelőszolgálat* szervezése (SZEM - Szomszédok Egymásért Mozgalom), a segélyhívó- és *jelzőrendszer*, *gondosóra-program* általánossá tétele az idősök körében, közvetlen kapcsolat kialakítása a mezőőrök, rendőrség, polgárőrség és a lakosság között. Áldozatvédelmi tájékoztató előadások lebonyolításának ösztönzése, a tanyán élők programszerű felkészítése, oktatása, hogyan viselkedjenek veszélyhelyzetben, vagyonvédelmi eszközök bemutatása, tájékoztató filmek, kiadványok készítése, népszerűsítése.

6.4 A *térfigyelő* kamerarendszer fejlesztése a külterületeken, a város „bejáratí”-útjain.

7. A NEMZETI VÍZSTRATÉGIA HELYI FELADATAI

Napjainkban bővülnek a víz használatával kapcsolatos lakossági-társadalmi igények, és a víz felhasználásának módjai, egyúttal azonban figyelemmel kell lennünk a víznek, mint környezeti értéknek természetvédelmi és fenntarthatósági szempontjaira, a víztakarékosság követelményeire, és a klímaváltozás esetleges hatásainak kezelésére történő felkészülésre. Térségünk folyókkal, csatornákkal övezett, felszíni- és felszín alatti vizeink minősége jó, mennyisége a legtöbb évben összességében elfogadható, egyenlőtlen eloszlása azonban rendszeresen okoz problémákat. Földjeinket gyakran sújtja a tavaszi belvíz, nyáron viszont sokszor kell szembenéznünk csapadékhánnal, aszályos időszakokkal. Ez a külterületi gazdálkodást és a tanyai életet egyaránt megnehezítheti. A belvíz ellen a víz elvezetése, tározása nyújt segítséget, az aszály elleni védekezési mód pedig az öntözéses gazdálkodás lehet, s bár öntözőcsatornáink mennyisége elfogadható, sajnos állapotuk elhanyagolt, ezért gazdáink sokszor kerülnek kiszolgáltatott helyzetbe a természet erőivel szemben.

A hatékony és fenntartható vízhasználat, a kiegyenlített *vízkezelés-gazdálkodás* megteremtésére jelentős térségi összefogásra van szükség, melynek vezérlő elve a Nemzeti Vízstratégia lehet.

Békéscsaba Megyei Jogú Város szerepet kíván vállalni a területét, így a külterületeit is érintő komplex, összehangolt vízgazdálkodási és tájhasználati elképzelések érvényesítésében, és az ezzel kapcsolatos együttműködések generálásában.

7.1 Az aszálykezelési feladatok közös áttekintése, közreműködés az öntözési feltételek javításában, a vízkapacitások jobb kihasználása. A külterületi *öntözőcsatorna-rendszerek* kezelésének, rendeltetésszerű működtetésének, karbantartásának ösztönzése. Közös pályázati munka generálásával a helyi agrártermelés vízgazdálkodási feltételeinek javítása, a nem ivóvíz célú vízszükséglet biztosítására a helyi víztározás elősegítése, korszerű

vízkormányzási módszerek, víz- és energiatakarékos öntözési technológiák képviselője. Az öntözőcsatorna-rendszer teljes feltöltésének generálásával jelentős vízfelület-növelés a külterületeken. Szükséges segíteni a tanyai gazdák felszíni vizekhez való, öntözési célú hozzájutását, és ezzel párhuzamosan a lehető legnagyobb arányban csökkenteni kell a felszín alatti víztartalékok öntözési célú felhasználását.

7.2 Vízvédelmi területen elsősorban a belvizek (súlyos esetekben az előforduló árvizek) megelőzhetőségének kidolgozása, a vizek lehetőség szerinti visszatartása, a letározás lehetőségeinek növelése a cél. A csak drágán vízteleníthető területek művelésből történő kivonása, művelési ág-váltás segítségével a költséghatékonyság növelhető. A térség vízbázisainak védelme érdekében városunknak támogatnia kell a kétsopronyi *Tessedik vízvédelmi program* előrehaladását, a Gyoma-Hunya-Kondoros–Kétsoprony vízvédelmi mintaprogramot, illetve az aradi vízátvételi rendszer esetleges tovább-építését, és a NK-XIV-es (Nagy-Kunság XIV-es) csatorna megépítését. A természetes rétek ökológiai rehabilitációja, élővilágának védelme kiemelt feladat, ahogy az Öntözött-rét gazdaságtörténeti jelentőségének bemutatása is.

7.3 Figyelnünk kell vizeink jó kémiai állapotára, csökkentenünk kell a vízszennyezés lehetőségeit, a veszélyes anyagok vízbejutását. A megelőzés érdekében ismertetnünk kell a külterületi lakossággal az Unió felszín alatti vizek szennyezés és állapotromlás elleni védelméről szóló 2006. december 12-i 2006/118/EK, és az „elsőbbségi anyagokra” vonatkozó 2008/105/EK irányelveit, illetve a vonatkozó hazai jogi környezet rendelkezéseit, hogy a káros anyagok egyre kisebb mennyiségben vagy egyáltalán ne juthassanak felszíni és felszín alatti vizeinkbe. Itt az önkormányzatnak állást kell foglalnia a műtrágya-használattal, a növényvédelem környezetszennyező hatásaival, az állati hulladékok kérdésével kapcsolatosan.

A tanyai lakosság vízgazdálkodási tevékenysége képzésekkel, szaktanácsadással segíthető.

7.4 Törekedni kell a *vízügyi szervezetekkel* való jó együttműködésre, mind települési, mind kistérségi szinten. Tanyafórumokkal a tanyán élők és a hatóságok, vízszolgáltatók közötti kapcsolat, *párbeszéd* erősítése. A lakosság bevonása a tanyás térségeket érintő

vízgazdálkodási döntések előkészítésébe. A helyi, lakossági felelősségi rendszer kialakítása, öntözőtársulások kezdeményezése, a meglévők tevékenységének segítése.

8. TÁJ- ÉS TERMÉSZETVÉDELMI PROGRAM

A csabai tanyavilág egyik legfőbb értéke természeti szépsége. Négy erdő, két kis folyó, sok-sok kilométernyi összefüggő csatornarendszer, kurgánok, famatuzsálemek, rétek, nádasok, a jellegzetes alföldi táj, s benne épített örökségünk, a tanyák – megidézve a régi korokat, s ízelítőt nyújtva a legmodernebb építési technológiákból. Ennek a különösen szép és ettől egészen egyedi világnak a felfedezése, feltárása, kiteljesítése, kicsit ellentmondásosan ugyan, de csak a táj érintetlenségének megőrzésével vihető végbe.

Békéscsaba Megyei Jogú Város elkötelezett külterületeinek innovatív és környezettudatos tájhasználatában, a jellegzetes Csaba-környéki táj természeti értékeinek védelmében.

8.1 Az *öntözőcsatornák* világa, mikroklimája különös természeti érték. Környezetük rendben tartását, a határoló bozót és cserje védelmét, az itt búvó élőhelyeket, az átereszek tisztítását szem előtt kell tartani és tartatni az arra illetékesekkel, ahogy a töltések, gátak karbantartását, járhatóságuk biztosítását is. Ösztönöznünk kell facsoportok, bozótosok telepítését, a madár- és kisvad-élőhelyek védelmét, rekultivációját, új élőhelyek kialakítását.

8.2 Feladatunk a *tájsebek* feltárása, gyógyítása, a természeti környezet visszaállítása a külterületi részekben, a tradíciók és a biológiai sokféleség szem előtt tartásával.

8.3 A tanyai körzetekhez tartozó *erdők* – marói-gerlai erdő, Kovácsi-erdő, Fácános, Pósteleki-erdő – folyamatos tisztításának, karbantartásának nyomon követése, ha indokolt, az illetékes szervek, hatóságok tájékoztatása, felszólítása a cselekvésre. A nálunk megtalálható erdőlakó állatok védelme. Együttműködések generálása a zöld szervezetekkel.

8.4 Az *élővizek* (Élővíz-csatorna, Határ-csatorna, Ó-Körös) felületének, környezetének folyamatos tisztítása, védelmének szigorú rendszabályozása. (A Gerlai-Holtág hivatalos átnevezése „Ó-Körös”-re.)

8.5 A *zártkertes körzetek* (Veszei-kertek, Vandhádi-kertek, Keleti-kertek, Hajlási-kertek, stb.) elhanyagoltságának csökkentése a tulajdonosok felszólításával, mintaadással, ismeretterjesztéssel, a modern kertkultúra népszerűsítésével.

8.6 A *dűlőutak fásításával*, cserjésítésével a por csökkentése, a talajerózió elleni védelem, az élőhelyek biztosítása a vadon élő állatok számára, valamint a táj esztétikai értékének növelése, összességében a helyi klíma javítása.

9. FENNTARTHATÓSÁGI PROGRAM

A fenntarthatóság feladatrendszere komplex program, amely a természeti környezet és a kulturális örökség megőrzésével összhangban prognosztizálja az épített környezet, az energia- és vízgazdálkodás, a klímavédelem, a közlekedés, a hulladékkezelés, az ipari termelés, a mezőgazdaság jövőorientált alakítását. A békéscsabai tanyavilág megfelel a fenntartható fejlődés, az integrált vidékfejlesztés és a többfunkciós mezőgazdaság Európában kialakult fejlesztési modelljeinek. Fejlesztési programunkat úgy kell végeznünk, hogy a tanyai lét a jövő nemzedéke számára is biztosítsa mindazokat az értékeket, lehetőségeket és szükségleteket, amelyeket kor kihívásai megkövetelnek majd. Tanyavilágunk fenntarthatósága azt is jelenti, hogy nem az egykori tanyai életmód nosztalgikus visszahozására kell törekednünk, hanem arra, hogy a tanyák hagyományos értékeik megtartásával a jelen és a jövő változó körülményeihez igazodva maradjanak fenn, s biztosítsanak életteret a jövő nemzedékének.

Békéscsaba Megyei Jogú Város rendelkezik Fenntartható Városfejlesztési Stratégiával, és tevékenyen dolgozik azon, hogy külterületeinek *fenntarthatósági programja* szinergiában

legyen a *nemzeti vidékfejlesztési* törekvésekkel és a *mezőgazdaság* táji-környezeti alapú Európai Unió fejlesztési modelljével.

- 9.1 A táji, *környezeti állapot* és minőség megőrzése, a tanyák tájfenntartó szerepének biztosítása, a tanyasi lakosság környezeti tudatosságának és aktivitásának növelése kiterjedt tájékoztató munkával érhető el, melyben szerepet kell vállalnia az önkormányzatnak. *Tájrendezési* programok kezdeményezésével, a tanyás övezetek, tanyán élők *természet- és környezetvédelembe* való aktív bevonásával, zöld szervezetekkel való együttműködéssel.
- 9.2 A Város által generált operatív programokon belül a tanyai, illetve a természethez közeli életmód építési (hagyományos tanyaépületek, gazdasági épületek), környezetalakítási rendszerének feltárása, tudatosítása, oktatása, népszerűsítése, a tanyai lét értékességének bemutatása, sikeres *tanya-fejlesztési példák* marketingje, népszerűsítése.
- 9.3 Részvétel a tudásra, széles körű és tervszerű emberi közreműködésre alapozott minőségi agrártevékenység, tájfenntartás, tájkímélő megoldások, a kulturális örökségi és természeti értékek megőrzése érdekében folytatott együttműködésekben. A helyi tanyafejlesztési célrendszer *települési érték*ként történő meghatározása, a tradicionális értékek védelme.
- 9.4 A külterületi, kiemelten ipari eredetű *környezeti szennyező források* feltárása és felszámolása.
- 9.5 A rendszeres **lomtalanítás**, veszélyes-hulladék gyűjtés és a *szemétszállítás* általánossá tétele a külterületeken. A helybeni szilárd *hulladék*-, házi- és állattartási- *szennyvízkezelés* korszerű, talajkímélő megoldásainak, alternatív lehetőségeinek népszerűsítése. A tanyákon keletkező mezőgazdasági eredetű nem veszélyes hulladékok és melléktermékek kezelésének, hasznosításának propagálása, a *komposztálás, szerves trágya-hasznosítás* előnyeinek bemutatása.

Önkormányzatunk határozott célja, hogy Kecskemét, Szeged, Hódmezővásárhely mellett Békéscsaba és a csabai tanyavilág ne csak nagyságában, hanem ellátottságában, élhetőségében, közösségében is ott legyen az ország kiemelkedő tanyás települései között.

IRODALOM

BECSEI József (1983): Békéscsaba, Békés, Gyula és tanyavilágának településmorfológiája. Akadémiai Kiadó Bp., 207 o.

CSATÁRI Bálint, Dr. (2004): Egy új tanya-fejlesztési stratégia vázlata. K.: MTA RKK ATI – soksz.

CZENE Zsolt – JÁVOR Károly (2006): A tanyák: XXI. századi végváraink. Helyzetkép a homokhátsági tanyákról = „A falu”. 2006. Nyár. 13-25. o. /Tanya különszám/

DEDINSZKY Gyula – ZAHORÁN György (2005): Csabai tanyák. Munkaeszközök és munka a békéscsabai szlovák középparaszti gazdaságban a XX. század elején. K.: Békéscsaba Megyei Jogú Város Szlovák Kisebbségi Önkormányzata. Bcs. /Csabai Etnographia 3./

DURAY Balázs (2016): Mezőgazdaság, földhasználat Csabán. In: Ambrus, Zoltán (szerk.) A csabai : táj, ember, munka, szokás, kolbász, fesztivál. Békéscsaba, Magyarország: Csabai Rendezvényszervező és Kulturális Kft. 232 p. pp. 145-157.

HERCZEG Tamás – SZENTE Béla (2013): Békéscsabai kistérségi tanyafejlesztési program. Békéscsaba, Kétsoprony, Szabadkígyós, Telekgerendás. K.: Békéscsabai Térség Többcélú Társulás, Békéscsaba.

MAKSZIN András (2024): Csabai tanyák 2023. /kézirat/

NAGY Gábor - DUDÁS Gábor - BODNÁR Gábor (2016): „Megfogyva bár...” Egy tanyafelmérés tanulságai Békés megyében. Tér és Társadalom 30. évf., 1. sz.
<https://real.mtak.hu/35512/1/2721-8226-1-PB.pdf>

TÓTH József (szerk.) (1976): Békéscsaba földrajza. K.: Békéscsaba Város Tanácsa, Békéscsaba. 541 o.

valamint

Novák Erika, Imrovicz András, Duray Balázs levélben tett kiegészítései, javaslatai (2024).